

Második fejezet

A MAGYAR EMBER A MAGYAR TÁJBAN

Írta

KADÁR LÁSZLÓ

A földfelszíni élet szervesen összetartozó részei, egységei a tájak. Egész földi életünk, a gazdasági, sőt a politikai élet is, természetes fejlődésében önkénytelenül símul hozzájuk.

A mi hazánk Magyarország, Európának egyik leghatározottabban elkülönülő, sajátos tája. Fekvése, valamint határozott és különleges természeti viszonyai már eleve megszabták történelmi sorsának főbb vonásait, de mellettük az ember is szóba jön, mint a táj ható tényezője. E két tényezőcsoportnak, a földnek és az embernek összjátéka egyaránt hozzájárult a magyar táj és a magyar ember kialakításához. És a továbbiakban is e kettő formálja fiaink és unokáink jellemét és jövőendő hazájuk külsejét.

Európa a föld legtagoltabb kontinense. Sehoh annyi beltenget és tengeröblöt, szigetet és félszigetet nem találunk, mint éppen Európában. Kontinensünk nyugati felének csak egyetlen tája van, amely valamennyi tengertől messzebb esik 600 km-nél. És ez éppen hazánkban van. A Tiszántúlon. Ezzel szemben Kelet-Európában az 1000—1500 km-es tengertávolságok a legáltalánosabbak. *Hazánk tehát a tengeri Európának legkontinentálisabb része, vagy fordítva azt is mondhatnók, hogy Kelet-Európa legnagyobb nyugatabbra nyúló vége.* Minden bizonnyal annak is számítana, ha a Kárpátok láncai kelet felé is el nem határolnák.

Hazánk átmeneti helyzetet foglal el domborzatilag és szer-

kezetileg Európa három nagy tájának, Nyugat-Európának, Kelet-Európának és a Balkánnak a sarkában.

A Kárpátok láncai hazánkat egységes tájjá, ideális államterületté tették. Hogy ez a domborzatilag egységes államterület valóban állameltartó tájjá válhassék is valaha, ahhoz kedvező éghajlati fekvésre is szüksége van. Pl. Északamerika Kordilleráinak zárt medencéi csaknem lakatlanok. A zárt medencék általában hajlamosak arra, hogy szárazabbak legyenek környezetüknél, mert bármilyen irányból érkezik is feléjük a páras levegővel a szél, a hegyek külső oldalán az emelkedés következtében kicsapódik belőle a pára; a belső oldalon viszont a leszálló légáramlatban a levegő kiszárad. Amerika négy és félezer méteres hegyláncai között ezért sivatagosak a medencék, jóllehet a mérsékelt égővekben fekszenek és egészen közel vannak a tengerparthoz. A hazánkat övező hegységek távolról sem ilyen magasak. Általában 1500 m-nek mondhatjuk őket. A legnyíltabb a medence éppen nyugaton, ahonnan az atlanti-óceáni párát hozza felénk a nyugati szél. Ezért hazánk nem sivatagos, bár a medence zártsága mégis valamivel szárazabbá teszi éghajlatunkat Nyugat-Európáénál. Az évi csapadékmennyiségünk megüti ugyan a 600 mm-t, ami a mérsékelt égővekben az erdőtenyészet legkisebb csapadék-igénye. A Tiszán túl azonban már nem éri el a csapadékunk az 550 mm-t sem évente. Különleges víznyelő talajokon pedig, mint amilyen a lösz, még a 600 mm-es csapadék sem elegendő az erdő fenntartásához. Ezért az erdőkoszorúta magyar medencében az Alföldön kívül is sok pusztai tájat látunk (Mezőség, Mezőföld, stb.). A Magyar-medence tehát éghajlatában és növényzetében nem egységes. Ez pedig annyit jelent, hogy nincsen a világnak olyan népe, amely az egész medencének minden tájában egyformán otthon érezhetné magát.

Igen fontos az is, hogy Magyarország éppen ott fekszik, ahol Európa éghajlatai és növényzeti tájai egymással találkoznak.

Az ország a három nagy európai táj sarkában átmeneti táj volna akkor is, ha a Kárpátok koszorúja nem övezné, mint ahogy a Lengyel-síkság átmenet az atlanti Német síkság és a kontinentális Orosz-tábla között. Az ország medence-jellege azonban az éghajlati különbségeket élessé és határozottá teszi.

Nyugat-Európa atlantikus lombos erdei közé oda ékeli az Alföld kontinentális pusztáit, ezeket viszont a Kárpátok erdős hátaival elválasztja az orosz pusztáktól. Így Magyarország, tájainak éles különbségei ellenére, egységes tájként emelkedik ki Európa térképéből. Nem kis büszkeséggel szoktuk elmondani, hogy hazánk bármilyen fizikai jelenséget ábrázoló Európa-térképen könnyen felismerhető.

Sajnos, nem mondhatjuk ezt már a nemzetiségek térképéről, mert azon hazánk mozaikszerű darabokra hullik széjjel. Az atlanti Nyugat-Európa a germán népek hazája. Dél-Európát a latin népek lakják, Kelet-Európát pedig a keleti szláv népek. E három nagy népi táj között húzódik végig Finnországtól Görögorszáig Köztes-Európa keskeny sávja, amelyben egy sereg apró néptöredék torlódott össze: finnek, észtek, lettek, litvánok, lengyelek és mazurok, ukránok, csehek, morvák, szlovákok, ruszinok, magyarok, szlovének, horvátok és szerbek, albánok, bolgárok, macedonok, görögök, hogy csak a leglényegesebbeket említsük. E változatos övezet kellős közepében nyert hazát a magyarság. Nem véletlen, hanem földrajzi és történelmi szükség-szerűség folytán.

Európa népeinek megvan és mindenkor is megvolt a határozott igényük a tájjal szemben. A germán népek a lombos és kevert tűlevelű erdők lakói. A szlávok már a szárazabb és zordabb fenyveseket kedvelték inkább. A román népek a mediterrán tájakhoz ragaszkodnak.

Hazánk változatos tájain mindhárom árja népcsalád megtalálta a neki megfelelő tájakat. Róma provinciát csinált Pannoniából és Dáciából. A gótok, longobárdok és a többi germán népek a népvándorlások korában sorra átvonultak hazánkon s hosszabb-rövidebb időre tanyát vertek a Dunántúlon és Erdélyben. A honfoglalás korában szláv népek lakták hazánk valamennyi hegy- és dombvidékét. Ez volt az a híd, amelyen a délszlávok a Balkánra hatoltak. Később beszivárogtak a románok Erdélybe és telepítések útján sok német is került hazánkba, úgyhogy nemzetiségi térképünk híven tükrözi Európa minden nagy népcsaládját.

Az európai árja népek közül azonban egyetlen egynek sem volt kedve a Kárpátok medencéjének szívét, a pusztai Alföldet meg-

szállni, pedig a medence nagyszerű természeti egysége csak akkor érezte volna összetartó erejét, államalkotó voltát. Csakhamar megérkeztek azonban a nagy népvándorlások keleti elindítói, az ázsiai puszták lakói is erre a földre. Őket a keleteurópai puszták széles öve vezette ide. Valamennyien az Alföldön állapodtak meg: a húnok, az avarok, a bolgárok, a magyarok, a kunok és utolsónak a mongolok. Elkalandoztak ugyan zsákmány után messze nyugatra és délre is, szállásterületüket azonban az Alföldön, vagy annak a környékén rendezték be. Ez által szükségszerűleg uraivá váltak a medencének, — az egész medencének, jóllehet annak nem minden táját kedvelték, nem is lakták.

Őseink nem vaktában vetődtek ide, hanem az országot előre kikémelelték. Előző kalandozásaik során már meg is fordultak benne. Különösen becses minékünk az az adat, amit a honfoglalás mondái őriztek meg számunkra: Árpád a követként előre küldött Kusidot egyszersmind az ország kifürkészésével is megbízta. Meghagyta neki, hogy földet, fűvet s vizet hozzon magával mutatóba. És Kusid hozott is *fekete földet, selymes fűvet és édes vizet*. Mind olyasmit, ami egy tájat valamely állattartó, földművelő és halászó-pákászó nép előtt kedvessé tehet. Fenyő-ágot, tölgyfalombot nem vitt magával Kusid. Égbe nyúló bércekről nem számolt be. Ezek a honfoglaló magyarság szemében legfeljebb legyőzésre váró akadályok voltak. Tudjuk, hogy Árpád népe egy huzamban kelt át a Kárpátokon és első pihenőjét Munkácsnál tartotta, ahol kitárult előtte az Alföld végtelen síksága, az ígéret földje.

A magyarság tájszemlélete ma sem változott meg. Az erdélyi bevonulás alkalmával gömöri palóc bakáim elborzadtak a táj „csúfságától”, valahányszor csak havasi legelőkön, vagy égbe nyúló fenyvesek között jártunk. „Nem terem itt meg még a zab sem”, adták meg a nagyon józan magyarázatát idegenkedésüknek. Csak a Székelyföld medencéibe érve derült fel az arcuk. Meg is jegyezték hamarosan; hogy „mégis csak tudja a magyar ember, hol érdemes lakni”. Ezt a tájszemléletet énekli meg Petőfi is. „Mit nekem te zordon Kárpátoknak — Fenyvesekkel vadregényes tája! — Tán csodállak, ámde nem szeretlek, — Képzetem hegy-völgyedet nem járja. — Lenn az Alföld tengersík vidékén — Ott vagyok honn, ott az én világom . . .”

Ezek a tájjal szemben megnyilvánuló érzelmi momentumok, amelyek azonban nagyon is gyakorlati alapon nyugszanak, szabták meg a magyarság szállásterületeinek elosztását az újonnan megszerzett hazában,

A nyolc törzs közül három a Kis Alföldön és a Dunántúlon helyezkedett el. A fejedelem törzsének szállás-területe a mai Somogy-, Fejér- és Pest-vármegye területén volt. Árpád maga a Csepel-szigeten székelt. Ez figyelemreméltó, mert Attila városa és az avar birodalom központja is az Alföld és a medence közepén volt. A magyar törzsek közül az Alföldön Ond törzse vert egyedül tanyát. A többi három törzs (kabarok törzsei, a Kende törzs és a Gyulák törzse) az Alföld peremeit szállotta meg.

Kétségtelen, hogy az egyes törzsek szállásterületeinek szétosztásában stratégiai szempontok mellett első sorban a gazdaságiak érvényesültek. A törzsek mind könnyen legeltethető és szántható mezőségi tájakon telepedtek meg, amelyeknek a talaja fekete mezőségi, vagy legalább sötét barna erdei talaj. A szürke talajú erdők tájait, a bükkösöket és fenyveseket a magyarság üresen hagyta.

A magyar nép ebben az időben költözködő pásztorkodást folytatott. Minden törzsnek és nemzetségnek megvolt a téli és a nyári legelő területe. Nyaranta a legmagasabb dombháton, löszös fennsíkron legeltettek. Télen viszont lehúzódtak a törzsek nyájaikkal együtt a mocsarak közé, ahol a jószág a hóban is talált legelni valót. Ezért az egyes törzsek szállásterületei szinte kivétel nélkül a folyók két oldalán helyezkedtek el. Huba és Lél törzse a Kis-Alföldet szállta meg a Duna mindkét oldalán. Szállásterülete túlnyúlt a mai országhatárokon be a Bécsi medencébe és elfoglalta Alsó-Ausztria mezőségi táját is. A fejedelem törzse ugyancsak a Duna mentén helyezkedett el; szállásterülete Somogytól a Zagyváig terjedt. Maga Árpád a Csepel-szigeten székelt. A Duna-mentén a legdélibb törzs Botondé volt. Ez a Duna és Dráva mocsarai között helyezkedett el.

A Felső Tisza, a Szamos és a Kraszna bonyolult vízi világa az Ecsedi láppal és a Szernye-mocsárral a Kende törzs téli szállása és egyben szállásterületének magja volt. A kabar törzsek nyári szállásai az Alföld északi peremein voltak. Téli szállásaik a Tisza mindkét partján feküdtek. A Tisza alföldi szakaszának

közepén, Csongrád és Békés megye táján volt Ond törzsének szállásterülete. A Gyulák törzse a Marosmentét ülte meg torkolatától fölfelé egészen a Maros mezőségi szakaszáig.

A *folyók* tehát elsőrendű szerepet töltöttek be a magyarság életében. Legrégibb tájneveink jórészt a folyókhoz is fűződnek. Ezek egy csoportja folyóközi fekvést fejez ki, mint Csallóköz, Rábaköz, Bodrogköz, stb. Magának az előző hazának tájneve, az Etlköz is folyóközt jelent és arra utal, hogy őseink már korábbi hazáikban is a folyók mentét szállták meg. A folyóközöknek megvolt az a nagy előnyük, hogy sokkal hatalmasabb ellenséges erők támadása idején is meg lehetett bennük húzódni. Szinte bevehetetlen mocsárváratokat lehetett bennük építeni.

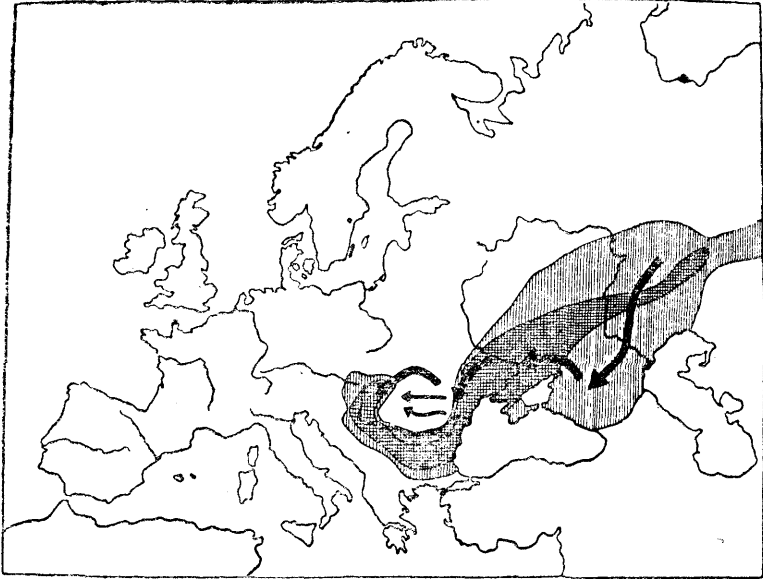
Nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt sem, hogy a magyarság, mint ugor eredetű nép, szívesen foglalkozott halászattal is, és ez is a folyók mellé vonzotta népünket minden szállásterületén az Uraltól egészen a Dunáig.

A folyók a honfoglaló magyarok szemében a tájakat inkább összefogták, mint elválasztották. Evvel szemben a magyarság az *erdőkben* szétválasztó tájat látott. Az erdőket csak gyepűnek használták fel. Egyik legrégebbi tájnevünk: Erdély, Erdőelve, azaz Erdőntúl is erre utal. Az „elve” = túl szó már régen kihalt nyelvünkben és így Erdély neve mindenesetre sokkal ősi, mint a hasonló képzésű Dunántúl és Tiszántúl. Az erdőket a magyarság nem szállta meg, de azért a gyepűknek is megvolt a maguk gazdasági szerepe a nemzet életében a stratégiaiak kívül is. Vadászterületek voltak.

A gyepűk között találunk azonban mocsarokat és pusztákat is. Ilyenek választották el az Ond-törzset a kabaroktól, a fejedelem, Botond és Gyulák törzsétől. Ez hazánknak legszárazabb, legpusztaibb tája. Ez gyepű maradt. Ezért tudta IV. Béla ide telepíteni a kunokat és a jászokat, akik szívesen is telepedtek ide, mert mint lovasnomádok vándorútjukban is a legszárazabb pusztákat kedvelték, amint azt évszázadokkal korábban az ugyan csak lovasnomád húnok és avarok is tették.

Más volt a helyzet a magyaroknál. A magyarság egy erdőlakó, halászó és vadászó finnugor nép, és egy lovasnomád bolgár-török nép összeolvadásából keletkezett. Szállásterületeit vándorútjain mindig a puszták szélein választotta meg, ahol a legelő

elég nedves és elég dús volt lassú járású szarvasmarhái és juhái részére is, s ahol a földet meg is művelhette. A dunamenti új hazában is ezek a szempontok irányították a magyar népet szállás-területeinek kiválasztásában. Itt is kerülte a legpusztább tájakat és inkább az Alföld peremeit és a Dunántúlt ülte meg.

A magyarság vándorútja és Kelet-Európa pusztai tájai.

(Gr. Teleki Pál után.)

A nyilak a vándorlás irányát jelzik. A sötétben vonalkázott rész a szárazabb pusztákat, a világosabb pedig a nedvesebbeket jelenti.

A magyarság az új hazában már nem a természetes állapotban lévő nyers tájat talált. A honfoglalást megelőzőleg hazánk földjén már évszázadok óta laktak és dolgoztak népek. Gondoljunk csak arra a nagyarányú kultúrmunkára, amit a rómaiak Pannoniában és Dáciában végeztek! Gondoljunk a rómaiak városaira, földművelésére, szőlő-ültetvényeire, utaira, vízszabályozásaira és mocsár-lecsapolásaira, limes-sáncaira és azonnal kultúrterületet találunk magunk előtt, s nem ősvadont. Ez a magasfokú kultúra nem pusztult el nyomtalanul a népvándorlások dúlásai közepette sem. Dunántúli városaink jórésze a régi római városok

helyén, vagy mellettük épült, ami a település folytonosságát, vagy legalább is gyakori megújulását mutatja. Valamennyi püspökség, amit Szent István a Dunántúlon alapított, régi római város helyén volt.

Még inkább megmarad, ha lehanyatlott állapotban is, a földművelés ismerete, a szőlő-művelés stb. Megmaradtak az erdőirtások stb. Ilyenféle elvadult, de nem vad állapotban jutott az egykori Pannonia a magyarok kezére.

A magyarság tájformáló tevékenysége ekkor vette kezdetét ezen a földön, de ugyanekkor kezdődött a tájnak emberformáló hatása is a magyarságon. A kettő karöltve haladt, egyiket a másiktól elválasztani többé nem lehet.

A magyar nép erre a földre mint költözködő pásztornép érkezett. Szemében a legértékesebbek a legelőterületek voltak, legkevésbé értékesek az erdők. Ezért a legelőt az erdő rovására igyekezett kiterjeszteni, amint azt minden pásztornép teszi. Ennek legegyszerűbb módja az erdő felgyujtása. *A száraz talajú tölgyesek könnyen és tartósan kiirthatók. Ezért a magyarság számára települési akadályt nem jelentettek.* Már a honfoglaláskori szállásterületek között is találunk több olyat, amelynek talaja erdei származású. A későbbi terjeszkedés is a száraztalajú tölgyesek felé volt lehetséges. Ezért látjuk aztán később, amikor a magyarság számban megnövekedett, hogy legszélső kiterjedése összeesik a tölgyerdő kiterjedésével.

A Kárpátokban egymás fölött megtaláljuk a tölgy után a bükkösök és fenyvesek övezetét is. A középhegységek alacsonyabb, tölgyes részét még megszállták fokozatosan őseink, a bükkösök közé azonban már nem húzódtak fel. Azt meghagyták gyepeinek. Illetőleg nem bánták, ha ebben az övezetben más népek tanyáznak, mint a már itt talált szlovákok, avagy később a beszívárgott ruszinok és románok.

A magyarság elterjedésének tehát természeti határa van. Még pedig nagyon éles természeti határa. Lévától Kassáig a magyarság és a szlovákság népi határvonala évszázadok óta változatlan és állandó. Ez a vonal majdnem tökéletesen megegyezik a molyhos tölgy és méginkább a fekete gyűrűs juhar északi határával, és ezen kívül még néhány mediterrán és steppe növény határával, tehát valóban természeti vonal. Ez azonban nem jelenti

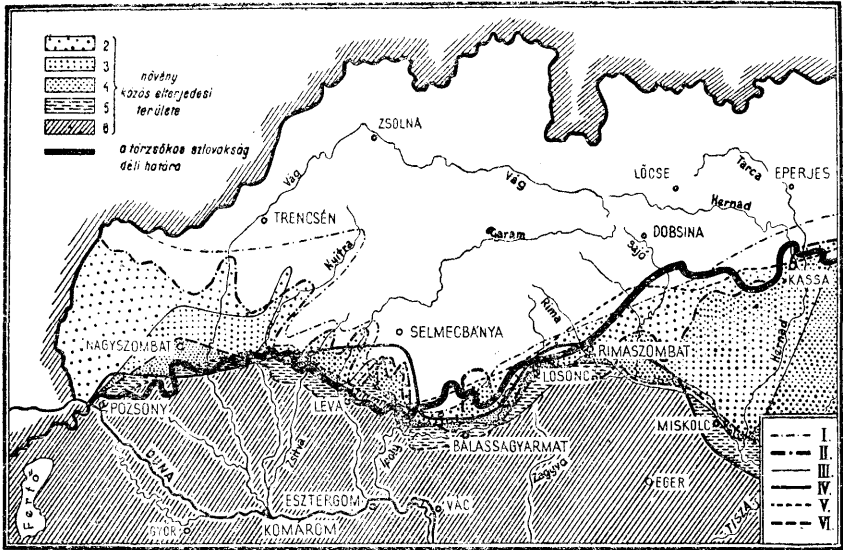
egyben azt is, hogy természetes országhatár, mert úgyszólván a színvonalak mentén követi a hegyek oldalát, sorra átszelve a hegyekről lefutó völgyeket. A völgyek alján magyarok laknak, felső részükben szlovákok, akiknek egyetlen útjuk a patak mentén vezet lefelé. Az új szlovák-magyar határ e szakaszon a nyelvhatáron fut. Mint országhatár a szó legrosszabb értelmében vett mesterséges határ, mert természetes életterüktől zárja el a völgyek magasabb részein élő falvakat.

Lényegesen más a helyzet ott, ahol széles folyóvölgyeken mélyen benyúlik az Alföld a felvidéki hegységek közé. Ilyen a Vág és a Hernád völgye. Itt azok a növények, amelyek a hegyek oldalában szinte egy vonalban érnek véget, széles területen fokozatosan maradnak el, mintegy jelezve, hogy itt a táj lassan változik. Ennek megfelelően a táj lakosságának sincsen élesen elhatárolva az élettere. Magyarság és szlovákság egyaránt magáénak vallhatja ezt a tájat, mert egyformán megtalálja benne a tájjal szemben táplált igényeit. Történelmi sors és a népi erők csökkenése, vagy megnövekedése szabja meg ezen a helyen, hogy melyik nemzetiség nyer tért a másik rovására. A XVI. század második felében a magyarság teljesen kitöltötte a Vág és a Nyitra vidékét egészen Nyitraíig. Csak a várostól északra jelentek meg az első szlovák szigetek. A XIX. század elejére pedig a magyarság százados vérvesztéséének következtében a szlovákság mélyen előretört és dél felé eljutott egészen Érsekújvárig. — Hasonlóképpen a Hernád völgyében a magyarság a XVI. század második felében egységes tömbben lakott Kassáig, azon felül pedig szlovák falvak között vegyesen felnyúlott majdnem Bártfáig. A XIX. századig a helyzet itt is megfordult és a szlovákság szigeteivel lenyúlott Kassa alá, Kassa fölött pedig csak szigetei maradtak a magyarságnak.

Hasonlóan helyezkedett el a magyarság az ország más tájain is, és népi erejének változása szerint növelte meg lakóterületét a szárazerdők tájában, illetőleg húzódott vissza a hegyekről lenyomuló nemzetiségek (ruszinok, románok) elől.

A magyarság erdőirtása kezdetben a legeltetés kedvéért történt. Szent István korától kezdve azonban mindinkább a földművelés kedvéért. A püspökségek, monostorok csakis a királyi birtokok rovására kaphattak birtokokat. Ezek pedig az egykori

gyepükön, jórészt erdős területeken feküdtek. Így a papoknak szükségszerűen erdőt kellett irtaniok ahhoz, hogy a földművelést megkezdhessék. Ők magukkal hozták az erdőirtás tudományát is, s megtanították arra a magyar népet, amely egyébként a földműveléshez a maga módján értett. Különösen a dunántúli tájak emelkedtek ki már ebben a korban is szántóföldi művelésükkel. Eb-

A törzökös magyar és szlovák népesség nyelvhatára egybevetve a növényzeti határokkal. (Moesz és Körösi nyomán tervezte Kádár László és Gluser Lajos.)

- I. A molyhos törgy (*Quercus lanuginosa*),
- II. a forgó tövis (*Eryngium planum*),
- III. a gömbvirág (*Cephalaria transilvania*),
- IV. a magyar zsálya (*Salvia aethiops*),
- V. a fekete gyűrűs juhar (*Acer tataricum*),

VI. a galaj (*Galium pedemontanum*) északi elterjedési határa. — Az árnyékolt területek a fenti növényfajok közül 2-nek, vagy többnek együttes előfordulását jelzik.

ben gazdaságtörténeti momentumok is szerepet játszottak, mert hiszen láttuk, hogy a római provincia virágzó kultúrájának a nyomai megmaradtak, de természeti okai is voltak, mert a bővebb csapadék és a változatos domborzat következtében itt több volt az erdőterület, mint az Alföldön. Mindezek az előnyök behozhatatlannak maradtak ezer esztendőn keresztül az ország többi tája szá-

mára, melyeknek művelése mindig egy fokkal alacsonyabb szinten maradt. Az Alföld a honfoglalás korában még sokkal inkább nyers táj volt, mint kultúrtáj. Gazdasági tradíciói nem voltak. Száraz éghajlata miatt jó része gyepű is maradt. A tatárdúlás és a törökhódoltság idején egyaránt legtöbbet szenvedett.

Éppen ilyen kevés hatása volt a magyarságnak ebben a korban a szoros települési területén kívül eső bükkös és fenyves hegységek tájára. De tévedés volna azt hinni, hogy ezek a tájak nem érezték a magyarság jelenlétét. A magyarság messze keletről magával hozta a pusztai népek politikai tehetségét, tudását és a keleti népeknek más népekkel szemben való türelmét és szimbiózisra való hajlamosságát. E nélkül a tulajdonság nélkül hasztalan is telepedett volna be a medence kellős közepébe, az idegen népek által lakott peremi tájakat uralma alatt megtartani nem tudta volna. Ez a szimbiótikus hajlam jutott kifejezésre István királynak fiához intézett intelmeiben s mint *Szent Istváni állameszme* vált a magyarság százados politikai hagyományává.

A magyarság, mint keleti rokonai valamennyien, bölcsen tudta azt, hogy egyoldalú gazdálkodás mellett önálló állami életet huzamosan fenntartani nem lehet s tudta azt is, hogy saját maga nem szívesen végez el minden munkát. A bányászatot, erdőmunkát, havasi pásztorkodást, stb. nem a magyar ember számára találták ki. Még a századok óta erdős területre szorult székely is többre becsüli a kaszát, mint a fejszét, bár egyformán ért mindkettőnek a használatához. — A bányák sójára, ércére, az erdők fájára pedig a magyarságnak is époly szüksége van és volt minden időben, mint a kenyérben szűkölködő Felvidéknek az Alföld gabonájára. A Szent Istváni állameszme voltaképpen ennek a gazdasági komplementaritásnak államjogi kifejezése.

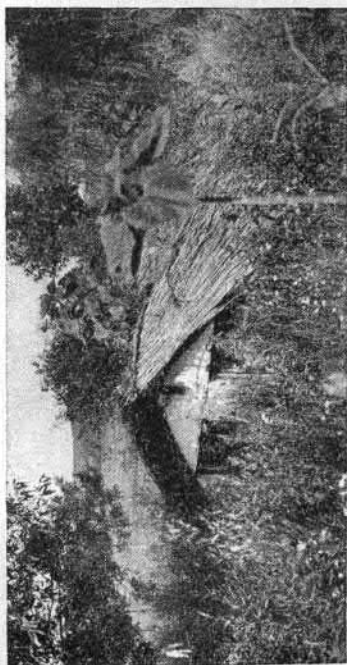
Amint az ország politikailag és gazdaságilag is egységessé vált, azonnal megkezdődött a gazdaságilag egymásra utalt tájak között az árúcsere, és megindult a tájak határán a vásár-városok keletkezése. Európa egyik legkifejezettebb vásárova jött létre az Alföld peremén. Itt találjuk legkimagaslóbb városaink egész sorát: Eger, Miskolc, Kassa, Nagyvárad, Arad, Temesvár stb. Ezek nem római romokon épült városok, nem is idegen telepések építették őket, mint pl. az erdélyi szász városokat, hanem a magyar nép hívta életre őket. Azért indultak fejlődésnek, mert a

magyarság egy kézben egysítette a különböző termelésű tájakat. Gyors fejlődésüket és jelentőségüket bizonyítja, hogy már a XI. században püspökségeket látunk a falaik között. Ezek ízig-vérig magyar városok. E tulajdonságukat még sem szokták kiemelni, mert külsejükben közöttek helyet foglalnak el dunántúli „nyugateurópai” típusú városaink és az alföldi kertes városok között. Lassan az kezdett köztudattá válni, hogy az utóbbiak, amiket a külföldi írók gyakran egyszerűen óriás falvakkal neveznek, az igazi magyar városok, pedig legtöbbjükből hiányzik minden város egyik lényeges alkotó eleme: a vár. Hogy a magyar nép szemében milyen lényeges eleme a városnak épen a vár, azt magának a városnak a neve bizonyítja, eredetileg ugyanis várral ellátott helységeket jelent. Vásárvárosaink mind ilyenek voltak, a kertes városok azonban csak kivételesen. Meglehetett bennük a város másik két lényeges alkotó-eleme, a templom és a vásár. Egyik-másik a nevében is utal erre, mint pl. Hódmezővásárhely stb. A magyar nép sajátos településformái minden bizonnyal a vásárvárosok. A kertes városokkal és a velük szorosan összetartozó tanyavilággal a középkorban nálunk nem is találkozunk.

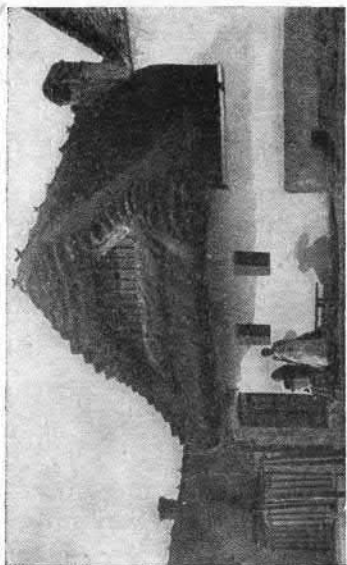
Mátyás koráig fokozatos fejlődés útján falvakkal sűrűn telezsórt, földművelő tájjá alakult át az ország. A szántók mellett a rétek és legelők is tekintélyes részét elfoglalták a földnek, már csak azért is, mert a folyók, mocsarak eredeti állapotukban voltak meg. Másrészt szükség is volt rájuk, hiszen nemzeti jövedelmünk kimagaslóan nagyobb része az állattenyésztésből származott. A magyar táj közben kultúrtájjá fejlődött. Sajnos a török-hódoltság következtében ebből a fejlődésből mireánk úgyszólván semmi sem maradt.

A honfoglalás óta Mátyás koráig eltelt 6 évszázad nem múlt el nyomtalanul a magyar nép feje fölött sem. Annyi új benyomással, annyi idegen népelemmel vándorlása közben sehol sem találkozott még a magyarság, mint dunamenti hazájában. Pedig már kezdettől fogva keverék nép volt.

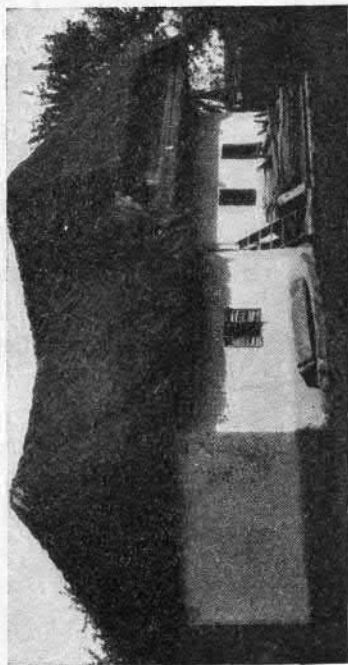
A magyarság a hódoltatott népekkel házasságra lépett, amint ez a keleti népeknél általános szokás. Átvette eszközeiket, számára új fogalmakat, azok nevével együtt. A kisebb számú hódító nép a legtöbbször hamarosan átveszi a meghódított nép nyelvét, röviden beolvad. Ez történt a Balkánon közvetlenül előt-

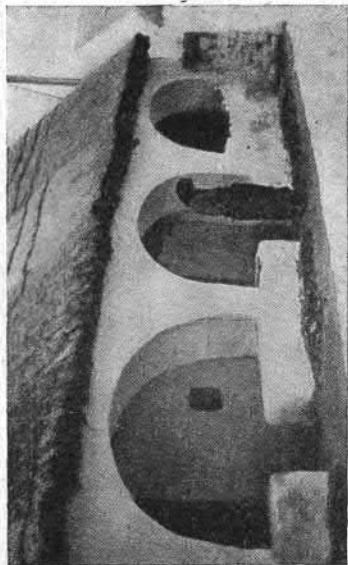
23. Földház a Bodrogközben

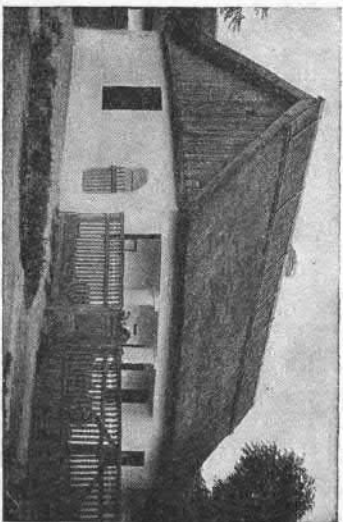
24. Pálóc ház (Börzsöny, Hont vm.)

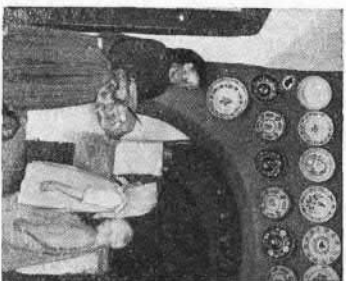
25. Vasmegyei ház (Dávidháza)

26. Gádoros ház (Gyulaifirátó, Veszprém vm.)

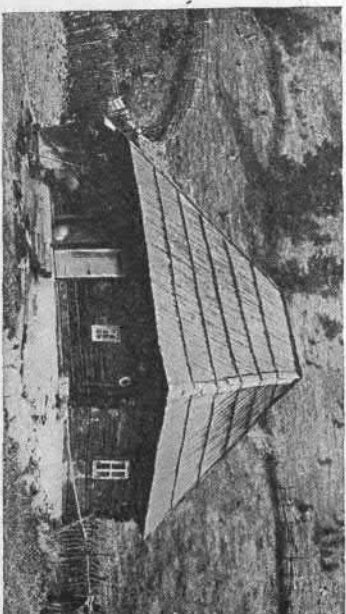
27. Alföldi ház (Szabadszállás, Pest vm.)

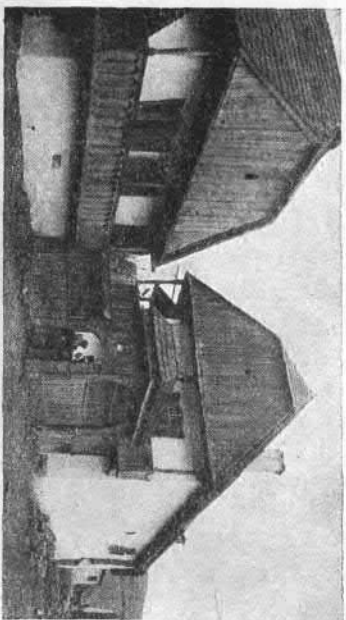
28. Bodrogközi konyha

29. Kemence takaréktűzhelyvel (Nógrádszék, Nógrád vm.)

30. Gyimesi csángó faház (Gyimesfestsőlök, Csík vm.)

31. Székely házak, faragott nagykapuval (Zetelaka, Udvarhely vm.)

tünk járt rokonainkkal, a bolgárokkal. Igen könnyen ez lett volna a magyarság sorsa is a Duna-medencében. Csakhogy bennünket az új hazában szláv, germán és román hatások egyszerre rohantak meg. És ez volt a szerencsénk. Nyelvünk egyszerre dolgozta fel a háromféle jövevényszavakat. Közöttük megtarthatta nyelvének szerkezetét és eredeti szókincsét, mint a nyelv alapját. Az elszlávosodás, elrománosodás és elgermánosodás veszélye egymást ellensúlyozta.

A hatás természetesen kölcsönös volt. Magyar szavak is átvándoroltak a szomszéd népek nyelvkincsébe, magyar ismeretek (katonai, gazdasági, ruházatkodási stb.) gazdagították szomszédaink tudását, magyar vér került nemzetiségeink ereibe. — Közben kölcsönös és állandó asszimiláció is folyt. A magyarság a mult században mindig csak azt hangsúlyozta, hogy a magyar földnek csodálatosan nagy megmagyarosító ereje van s közben nem akartunk tudomást venni a nemzetiségi vidékek „elnémult harangjairól”, amelyek pedig arra figyelmeztettek, hogy ennek az ellenkezője is igaz. Ahogy a magyar többségű területekre vetődött idegen egy-kettőre magyarrá vált, éppenúgy elvesztette magyarságát a nemzetiségi területekre vetődött magyar is.

Ugyanabban az időben, amikor nálunk az államosodás folyamata lejátszódott, az első és második évezred fordulóján alakultak ki sorra a mai európai nemzetek — valamennyien heterogén népelemekből: kelta, román és germán elemből keletkezett a francia, az angolszász és az olasz nemzet. A spanyolnál később még a mór-elem is segített többszínűvé tenni a keveredést, a német nép szlávokat szívott fel magába, stb. stb. De Európa valamennyi államalkotó tájában egy nyelvű, egységes nemzet alakult ki alig egy évszázad leforgása alatt. Ezzel szemben hazánkban ugyanekkor megszületett a többnyelvű nemzet a Szent Istváni elvek alapján. Hangsúlyoznunk kell, hogy a Szent Istváni elvek nélkül sem jöhetett volna ezen a földön egy nyelvű nemzet létre, mert a tájak közötti különbségek igen nagyok. Az asszimiláló ereje tehát éppen nem Magyarországnak volt meg, hanem a többi európai tájnak. Csakhogy az első és második évezred fordulóján alig jutott eszébe valakinek a népeket nyelvük szerint számbavenni. A XIX. és XX. század fordulóján azonban évtizedenkint számonkérték minden egyes embertől a nemzetiségét

európaszerte és az apró eltolódásokból téves következtetéseket vontak le: asszimiláló törekvést és képességet mutattak ki éppen abban az országban, ahol a nemzetiségek egy évezreden keresztül változatlanul megmaradhattak egymás mellett, bár közben állandó volt köztük a vérkeveredés.

E vérkeveredés a magyarság testi és lelki alkatára változtatólag hatott. Közelebb hozta az európai népekhez. A magyarság sajátos zárt helyzetében mégis megőrzött számos keleti sajátosságot is testi és lelki vonatkozásban egyaránt. Ezek azok az erények, amelyekre mi magyarok legbüszkébbek szoktunk lenni, s amelyekről a külföldiek előtt is legismertebbek vagyunk. (Bátorság, kitartás, kardforgató-ügyesség, lóatermettség, lovagiasság, vendégszeretet, stb.) Vannak természetesen köztük olyanok is, amelyek az európai népek szemében kárhozatosak s amiket magunk is elítélünk (tékozlás, Pató Pálos természet, szalmaláng, pompa kedvelés, rossz szomszédság — török átok, stb. stb.).

Az európai *szellemi* irányzatok is sorra eljutottak a magyarsághoz. Azokat átvette, átdolgozta a maga számára, megtöltötte őket magyar tartalommal. Először átvettük a kereszténységet és a királyságot, mint európai intézményeket. Kivettük részünket a kereszties háborúból, a renaissance-ból, a felvilágosodásból s valamennyi európai politikai és művészeti áramlatból, amelyek mind hoztak valami újat a magyar földre, amelyek mind maguk is kaptak valamit a magyar földön, ami mássá, színe-sebbé, változatosabbá tette őket.

A magyar táj az *újkorban* kétszer esett át nagyobb arányú változáson. A magyar föld és a magyar nép ekkor már annyira összeforrott, hogy nagyobb arányú megrázkódtatások, változások csak kívülről származó hatásokra érheték őket. Az első nagy változás ideje a *török-hódoltság* kora volt, amely következményeivel mind máig erősen ható tényező hazánk életében. A második korszak a múlt és a jelen század építő kora.

A *török-hódoltság* korszakát bátran nevezhetjük a *pusztulás korszakának*. Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy e korszak számos új vonással gazdagította a magyar tájat. Olyanokkal, amik nélkül ma már nehezen is tudjuk hazánkat elképzelni. Amerika felfedezésének következményei ez időtájt jelentkeztek minálunk. Megjelent Magyarországon a kukorica, amit az ország

legnagyobb részén amerikai származására való utalásképpen tengerinek neveztek el, de amit Erdélyben törökbúzának hívnak, arra való emlékezésül, hogy mihozzánk a törökök közvetítésével jutott el. Ma gazdaságilag és tájképileg egyik legfontosabb terményünk. A napraforgó ugyanezidőben érkezett meg Kanadából. Ma főleg a Nyírség jellemző növénye. Alföldünk legjellegzetesebb fája, az akác, szintén amerikai jövevény, és ez időben terjedt el, stb. Itt-ott a déligyümölcs megtelepítésével is kísérletezett a török. (Mandula-ligetek és füge-bokrok a Gellérthegyen.) Építkezett is a maga módján. Kevés építészeti műemlékünk között erősen számontartjuk Eger és Pécs minaretjét s a budai források fölő épített fürdőket.

De mindennél sokkal, de sokkal többet pusztult az ország a török hódoltság 150 éve alatt. Az Alföldről a helységek mind eltűntek, csak a folyók zugaiban meghúzódott halászfalvak tudták a hosszú bujdosás idejét átvészelni. Megmaradtak a vásáröv városai és várai is török fennhatóság alatt, s megmaradt egy-két nagyobb város, mint Kecskemét, Nagykőrös, amelynek népe elég gazdag és eszes volt ahhoz, hogy a gyakori hadjáratokból aránylag ép bőrrel szabaduljon. A lakosság leapadt, csaknem teljesen kiürült az Alföld és a déli Dunántúl, az ősi magyar területek. A magyar nép egy része elpusztult, másrésze elfutott, s ismét másokat rabszíjon hurcolt el a török. Ezt a veszteséget semmiképpen nem ellensúlyozhatták a hazánkba menekült rációk, jóllehet egy részük beállott hajdúnak s hamarosan beolvadt a magyarságba. Másrészük a Duna mentén telepedett meg, falvakban, városokban, fel egészen Komáromig.

Az ország elszegényedett, a gazdasági fejlődés megakadt. A táj elvadult. *Nem a természetes táj állott helyre, hanem annál sokkal sivárabb, pusztább táj keletkezett.* A szántókat felverte a gyom, a homokbuckákat a feltépett gyeptakarón át kikezdte a szél és „sivány homokság”-gá változtatta a Kiskunságot és Deliblátot.

Ez az általános pusztulás vezetett a török kiverése után a *lassú újjáépítés folyamatával a kertés városok és a tanyarendszer kialakulásához.*

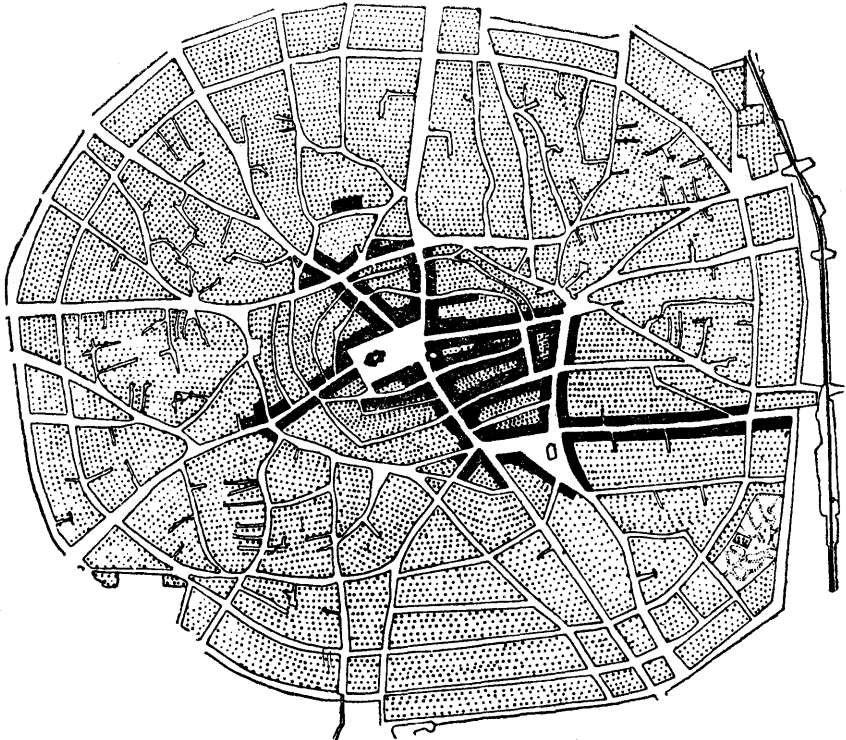
Az elpusztult falvaknak csak csekély hányada épült újra. A környező falvakból elmenekült lakosság maradékai együtte-

sen is csak *kis új-szállásokat* tudtak létesíteni. Ezekhez óriási határok tartoztak, amiket szilajpásztorkodás révén hasznosítottak. Az új teleppek szabadon terjeszkedhettek a tér minden irányában. A helységek alaprajza többnyire szabályos kör lett, vagy kör-szelet, ha egyik oldalukkal folyópartnak támaszkodtak. Utcafejlődésük pedig állattartó életmódjuknak megfelelően alakult. A központból az utcák sugarasan ágaznak szét a világ minden tája felé. Ezekben a sugárutakban még sincsen az a szabályosság és mesterkélttség, ami a mérnöki tervezés alapján készült városalaprajzokat jellemzi, ahol sugárutak és közutak keresztezik egymást. Az alföldi városok sugárútjai észrevétlenül hajlanak át a körutakba. Ezzel biztosítják azt, hogy a város bármely pontjáról a legrövidebb úton el lehet jutni a város bármely más pontjára. De szükségesek is voltak ezek az utcák a naponta kijáró csordák miatt, amiket hajnalban a község minden házából szedett össze a csordás, s időnkint más és más irányban hajtott ki a legelőre. Mennél inkább közeledett a csorda belülről jövet a falu széle felé, annál jobban nőtt, tehát annál szélesebb útra volt szüksége. Ezért a sugárutak a város széle felé tölcészerűen szélesednek. A végtelenbe nyíló utcák és fő-utcák mellett jellemzőek az üres tereket kitöltő zsák-utcák, a „zug”-ok is.

A helységet rendszerint kert, palánk vette körül, hogy a szabadon járó lábas jószág a vetések közé ne szabaduljon. Innen nevezzük alföldi városainkat kertes városoknak. A várost kívülről körülvette a kertség a szérűs kertekkel, a jószágtartásra való ólas kertekkel és a szőlőt, gyümölcsöt, zöldséget termő bánom-kertekkel, „lógerekkel”, vagy szőlőkkel. Rajtuk túl következtek a belső legelők, majd a szántók s a határ legtávolabbi részén a külső legelők. Legszebb példái ennek a hajdúvárosok.

A szilajpásztorkodás megszűnése és a földművelésre való áttérés szükségszerűen magával hozta a tanyarendszer megszületését. Nem alakulhatott azonban ki a tanyarendszer ott, ahol közbirtokosság, illetőleg közös gazdálkodás volt nyomás kényszerrel. Csak a közös gazdálkodás megszűnése és a földeknek öröktulajdonba való átmenése után lehetett azokra tanyát építeni. Ugyanígy gátlólag hatott a tanyák megépítésére a határ tagosítatlan volta. Megfigyelhető még ma is, hogy egy-egy tagosítás meggyorsítja, illetőleg kiváltja a tanyásodás folyamatát.

A tanyarendszert mint alföldi településünk átkos különlegességét szokták emlegetni. Közigazgatási, művelődési, közegészségi, stb. szempontból valóban igen nagy nehézséget jelent a tanyarendszer, főleg a közlekedés nehézségei miatt, mert a

■ VÁROSI TELEPÜLÉS ▨ KISVÁROSI TELEPÜLÉS
▩ FALUSI TELEPÜLÉS

Alföldi kertés város: Hajdudorog. Győrffy István és Mendöl Tibor után.

kőben szegény Alföldön az útépités a legnehezebb kérdések közé tartozik. Ugyanakkor azonban azt is figyelembe kell vennünk, hogy földművelési szempontból a legideálisabb helyzetet teremt meg a tanyarendszer, mert a földjén lakó gazda látástól vakulásig minden idejét földjének művelésére fordíthatja.

Alföldi tanyáink a legszorosabb szimbiózisban állanak a városukkal. Kezdetben a város lakó gazda épít tanyát a maga

számára, ahová a nyári munkaidőben kiköltözik, hogy télen ismét a városban lakják. A jószágot azonban kint tartja a tanyán télen át is. Ezért a tanya lassankint állandóan lakott helyé is változik. Rendszerint a gazda fia költözik ki a családjával a tanyára, vagy külön tanyást fogadnak. Igen sok helyen meg azt láthatjuk, hogy a feltörekvő nincstelenek először tanyát vásárolnak maguknak s csak később szereznek a városban is házat. Így lassankint önálló tanyai lakosság alakul ki, amelynek a várossal való kapcsolatai igen lazák.

Az Alföld tanyavilágának növekvő népessége már nem vezethetett többé az eredeti falu-rendszer kialakulására. A falu szerepe fokozatosan megoszlott az óriási határú város és tanyavilága között. Így váltak az alföldi kertes városok túlnyomó nagy részükben falusias külsejűekké és lettek a külföld szemében óriási falvak. Pedig az alföldi parasztvárosok a város szerepét is betöltik. Belsejükben valóban városias külsejű házakat, üzleteket, templomokat, iskolákat és hivatalokat látunk. Lakosságuk között is olyan arányban szerepel a városi elem, mint más megfelelő nagyságú tájban egy-egy város népessége aránylik a környező falvak népességéhez. Vannak parasztvárosaink között olyanok, amelyek egy-egy kis várost helyettesítenek. Ezek környéke saját határukra korlátozódik. Vannak viszont mások, amelyek valóban nagyvárosok, mint például Szeged, Debrecen, vagy Kecskemét. Ezek már távoli környékre is vonzó hatást gyakorolnak. Kívülről befelé haladva ezekben a városokban a falusias külsejű városrészt kisvárosi jelleg váltja fel, míg a város szívében igazi nagyvárosi kép fogadja az embert. Mindezek az övek a kertes városok alaprajzának megfelelően körkörösén követik egymást. Az egykori kertségek helyét pedig nagy területet igénylő középületek, pályaudvarok, kaszárnyák és ipartelepek, gyárak foglalják el.

Mondottuk már, hogy a tanyavilág és a kertes városok területe a török-hódoltság területére korlátozódik. Most hozzá kell ehhez még azt is tennünk, hogy annak is csak arra a részére, amelyiken a magyarságnak módjában volt régi birtokait visszafoglalni. Az Alföld déli részére, a Bácskába és Temesközbe a bécsi kormány az őslakosságot nem engedte vissza. Helyettük Európa minden részéről toborzott idegeneket telepített le mér-

nöki tervek szerint épült, sakktáblaalaprajzú falvakba. Itt nincs tanyavilág s nincsen kertes város.

A török kiszorítása után megindult az újjáépítés munkája is. Állami támogatással először az elnemzetietlenített délföldi tájakon kezdték meg a folyók szabályozását, mocsarak lecsapolását és hajózássá alakítását (Ferenc-csatorna, Bega-csatorna), hogy ezen tájak terményeit értékesíteni is lehessen.

Csakhamar beköszöntött azonban az egész országban is a gazdasági átalakulás, az *építés korszaka*. A politikai elnyomás ellenére magyar irányítással, magyar munkával és magyar nyelvetterületeken folyt ez elsősorban. A legnagyobb magyar, Széchenyi István gróf állott a munka élén. Fejlődésünk ugyanakkor általános európai jelenség is volt. Az *iparosodás és a városiasodás korszaka ez Európában*. Voltaképpen a gőzgép feltalálása hozta meg világszerte a forradalmi erejű átalakításokat a tájakban.

Óriási az átalakulás hazánkban is. Az a vékony és gyorsan eloszló füstfátyol, amit Széchenyi hajója rajzolt a magyar égboltra, egy új korszak beköszöntését jelentette a magyar táj életében. Szorosabban bekapcsolódtunk az európai gazdasági élet vérkeringésébe. A gőzhajózással, a vasutak és köves utak építésével megindulhatott a tömegáru termelés is. Ezzel egy másik európai áramlat is érvényesült hazánk gazdasági életében: az általános mezőgazdasági fejlődés.

Hazánk az egész új- és középkoron át a legkülső állattenyésztő övbe tartozott. A múlt század folyamán lépett be a külterjes földművelés zónájába. Ekkor vált az Alföld „aranykalászos rónasággá” és Európa éléskamrájává. Minden talpalatnyi helyet felhasználtunk a búzatermelés érdekében, nem egyszer kevés előrelátással. A legelőket feltörtük. A mocsarakat lecsapoltuk s a helyükbe búzát vetettünk. Ezzel eltűntek az alföldi vadászterületek s a legények kalapja mellől elmaradt a darutoll. Kifogytak a folyókból a halak, az egykori vízi világgal együtt eltűnt a magyar életnek századokon át jellegzetes alakja, a pákász is. A csikós, gulyás, kondás pedig hovatovább csak idegenforgalmi látványosságnak maradt meg Bugacon és a Hortobágyon.

Még a múlt század első felében megindult azonban az állattenyésztés újabb irányú fejlődése is. A lóállomány nemesí-

tése még Széchenyi nevéhez fűződik. Ősi racka-juhállományunkat a merinói birkával cseréltük fel. A búzakonjunktura és különösen az ausztráliai gyapjúnak a nyugati piacokon való megjelenése a múlt század nyolcvanas éveiben egyszersmindenkorra véget is vetett az alföldi és dunántúli juhászatnak.

Szarvasmarha-állományunk lassankint ugyancsak kicserélődött az istállózás elterjedésével. Azt a világhírű magyar szarvasmarhát, amely ebben a hazában fejlődött oly pompás állattá keletről hozott kisebb őseiből, kiszorította a nyugatról betelepített pirostarka tehén.

Ma elérkeztünk egy újabb fejlődési fokozathoz: a *belterjes állattenyésztéshez*. Körülbelül a századforduló óta érezhető nálunk, hogy az állattenyésztés kezdi visszanyerni a földműveléssel szemben elvesztett elsőbbségét. Mint minden európai áramlat, ez is nyugatról keletre halad át hazánkon. Előbb a Dunántúlon rendeztek be tejgazdaságokat, sertésenyésztő telepeket, tyúkfarmokat, stb. s úgy hömpölyög fokozatosan, vagy időnkint ugrásszerűen egyik tájról a másikra, kelet felé. A tenyésztés sok esetben szükségszerűen (yorkshirei sertés), máskor meg feleslegesen (rhode-islandi baromfi, stb.) az állatfajták kicserélésével is jár. Az állattenyésztés szükségképen vonta maga után a takarmány igényt, ami ismét a mesterséges kaszálók és rétek (zöld-mezőgazdálkodás) meghonosítására vezetett és új vonást hozott a magyar tájak képébe.

Elérte hazánkat az *iparosodás* és a *városiasodás* szele is. Amint az Alföldön épített utak voltak, megjelentek a jobb építőanyagok. Azt az anyagot, amit eddig vertfal vagy vályog formájában használtak fel a házak építésére, most már, amióta a vasút a szenet mindenüvé elvihette, téglává égetik. Nagyobb, kényelmesebb és tartósabb házakat építhetnek. Csaknem minden falu végén megjelent a téglagyár is az agyaggödrök mellett s ma már a füstölő gyárkérmény ugyanúgy hozzátartozik az alföldi falvak képéhez, akárcsak a templomtorony. Ugyanez az ok azonban a szélmalomok, szárazmalomok és hajómalomok alkonyát is jelentette, mert nem állhatták a versenyt a jobban és olcsóbban őrlő gőzmalomokkal szemben. Gyökeres változást jelentett a lecsapolás a falvak képében. Eltűnt az Alföldről a nád, a magyarságnak századokon át volt fedőanyaga. Eleinte, a búzaker-

szak virágzásakor, szalmatetővel pótolták. Ez azonban tökéletlennek bizonyult s hamarosan háttérbe szorította a piros cseréptető, amit a téglagyárak szolgáltattak. Újabban már ez is kezd tért veszteni a sűrke palatetővel szemben, amit viszont már a gyáripar szór szét országshzerte. Ma a falvak képe époly rohamosan módosul, mint a környezetüké.

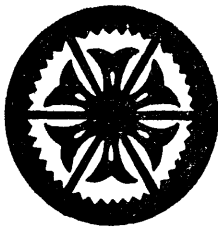
Még nagyobb a változás a városokban. Ezek az utolsó száz év alatt megtízszerezték, megsokszorozták lakosságuk számát a gyáripar révén. Európai értelemben vett nagyvárosunk ugyan csak egy van: a főváros. Kisebb ipari centrumok azonban országshzerte képződtek. Hazánkban az iparosodást hátráltatja, hogy a bányászat nyersanyagai és fűtőanyagai aránylag gyéren állanak rendelkezésre. A nyugatias jellemvonást a bányák és ipartelepek révén mégis elég sok helyen megtaláljuk. (Tatabánya, Pécs, Diósgyőr, Ózd, Resica, Nagybánya, stb.) Az ipartelepek füstös levegőjükkel, gyáraikkal és munkáslakásaikkal eltörülhetetlen sűrke foltokat jelentenek már a magyar tájak képében. Meglétükre emlékeztetnek még a messzi tájak szántó-földjeiből kimeredő távvezetékek is, amelyek az ipari áramot, a világítást, a telefont, távirót viszik szét hovatovább a legkisebb falvakba is.

Itt kell megemlékeznünk a magyar geológusok által felállított fúrótoronyokról is, amelyek ártézi vizet, földgázt és kőolajat hoztak felszínre s közvetlenül meg közvetve egyaránt lényeges alkotóivá váltak a magyar tájaknak.

S végül mindez az ipari fejlődés visszahat magára a mezőgazdaságra is. A hatás kettős: egyrészt gépeket s műtrágyát gyárt és ezekkel megkönnyíti a termelést, megsokszorozza a termést, másrészt fogyasztó közönséget teremt, ami megint intenzívebbé teszi a termelést. A főváros körül, de még egyes nagyobb városaink körül is a legbelterjesebb kertgazdaságot láthatjuk ma már (bolgár kertészet), ami a városi népet friss zöldséggel, virággal, gyümölcscsel látja el. Kissé távolabb meg a tejjelátásról gondoskodnak tehenészetek. Ezzel kapcsolatos a mult századokban elvadult futóhomokterületeinknek szőlővel s gyümölcscsel (barack, körte, cseresznye, alma) való beültetése. Ma már nagy-szerű kultúrtáj a Kiskunság, a Deliblát és a Nyírség egyaránt.

A mezőgazdaság fejlődése mostanában érkezett el legújabb

stádiumához, az intenzív szántóföldi műveléshez. A Dunántúlon jórészt már meg is valósult, a Tiszántúl száraz éghajlata és a lecsapolásokkal elrontott szíkes talajai azonban szükségessé tették az öntöző rendszerek kiépítését. Ez ma van folyamatban. Az árvízgátak és a vasúti töltések mellett már az öntözőcsatornák töltései is megszakítják a Tiszántúl teljes síkságát. A Hortobágyon már a rizst is termelik s ha a csatornák elkészültével üzembe helyezik az öntözőműveket, akkor a magyar nép újra átrendezi életmódját egy más, jövedelmezőbb termelés érdekében, amint azt már annyiszor tette akarva, vagy akaratlan.

Szürgallér motívuma.